
A kiválasztás héber fogalmai és teológiája a Deuteronomium tükrében

The Hebrew concepts and theology of election in light of Deuteronomy

Gurányi Krisztián¹

Beérkezett/Received: 2025.11.20.

Lektorálva/Reviewed: 2025.11.29 / 2025.11.31.

Elfogadva/Accepted: 2025.12.09.

DOI: 10.36007/teofor2025.2.005-028

Abstrakt: The Hebrew concepts and theology of election in light of Deuteronomy

*The study offers a text-centred analysis of key Old Testament concepts related to divine election, focusing primarily on the book of Deuteronomy and its reception in the Psalms and prophetic literature. Methodologically it follows the insight that theology is not derived from isolated lexical meanings but from words functioning within their literary and canonical contexts. The investigation therefore examines the verb *bāḥar* (“to choose”) in its various syntactic and theological settings and correlates it with the control-lexemes *ḥāšaḳ* (“to cling / set one’s affection on”), *’āhab* (“to love”) and *sānē* (“to hate”).*

*In Deuteronomy *bāḥar* emerges as the characteristic verb of covenant language: God’s election of Israel is grounded solely in his prior love and in the promises made to the fathers, not in Israel’s greatness or merit. Election is thus both privilege and vocation. It confers holiness and a distinctive identity, yet*

¹ Mgr. GURÁNYI Krisztián, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Budapest, Magyarország.
krisztian.guranyi@gmail.com

simultaneously demands obedience to Torah. The same verb is also used for the choice of kings, priests and cultic places, sketching a coherent sacred topology and distribution of functions that all belong to God.

*The Psalms largely interpret election against the horizon of God's cosmic kingship and his concrete historical interventions (exodus, conquest, Davidic and Zion traditions). Prophetic texts, especially Isaiah, develop the motif of re-election after judgement and open it toward a universal horizon in which Israel's chosen status serves the gathering and illumination of the nations. The love-verbs *hāšaq* and *ʾāhab* articulate the affective and covenantal depth of God's free decision, while *sānē* expresses not psychological hatred but rejected status and reversed preference, as in the contrast between Jacob and Esau.*

The article concludes that Old Testament election language portrays a dynamic, historical and relational theology: God's sovereign and faithful choice sets Israel apart for the sake of the world and continually summons a responsible human response.

Keywords: divine election, Deuteronomy, Old Testament theology, covenant and Torah, Israel and the nations

A kiválasztás héber fogalmai és teológiája a Deuteronómium tükrében

Bevezetés

A héber Bibliát nyelvi és teológiai sokszínűség jellemzi, melyben egyazon jelenséget, tanítást, motívumot, akár több esemény, kifejezés vagy fogalom is kifejezhet. Ezen sokszínűség az adott tartalmat olyan árnyalatokkal láthatja el, amelyek által megértésünk elmélyülhet. Ilyen tanítás az isteni kiválasztásról szóló is, ami több kifejezéssel írható le. Jelen dolgozat célja, hogy a Deuteronómium szövegéből kiindulva, a kiválasztás különböző héber megnevezéseit és jelentésrétegeit vizsgálja meg.

A Deuteronómium különleges helyet foglal el az Ószövetségben: egyrészt összefoglalja Izrael önértelmezésének alapvető hagyomá-

nyait, másrészt teológiai reflexiót ad arról a kapcsolatról, amely Isten és népe között fennáll. Ennek központi motívuma a kiválasztás – az a szuverén és szeretetteljes isteni döntés, amely meghatározza Izrael identitását, küldetését és történelmét.

A dolgozat arra vállalkozik, hogy a kiválasztással kapcsolatos kulcsfogalmak – mindenekeelőtt a *bāḥar*, de mellette a kontroll-lexémákként szerepelnek *ḥāšaḡ*, az *’āḥab* és a *šānē* – szövegközpontú elemzésével mutassa be, miként formálja az Ószövetség e fogalmak segítségével Izrael helyéről és hivatásáról alkotott teológiáját. Mivel a választás alapszava a *bāḥar*, azért a vizsgálat elsősorban erre a fogalomra korlátozódik: ennek szövegszintű előfordulása elsősorban a Deuteronómiumban, illetve a prófétai és zoltárirodalomban, melyek tovább segíthetik a fogalom megértését. Az ehhez kapcsolódó kifejezéseket mintegy kontroll-lexémákként elemezzük. A vizsgálat igyekszik figyelembe venni a modern nyelvészeti és bibliai tudomány figyelemztetéseit, amelyek arra intenek, hogy a teológiai értelmezés nem az egyes szavak lexikális jelentéséből², hanem mindenekeelőtt a szövegösszefüggésből fakad. A kontextuális megközelítés így nem a fogalmak absztrakt definícióját keresi, hanem azt, hogy milyen szerepet töltenek be a Deuteronómium és az egész Ószövetség teológiai világképében.

Bāḥar

Az első és legfontosabb vizsgált kifejezés a *bāḥar*, ami azt jelenti, hogy (ki)választani.

Amikor az Ószövetség nem a profán értelemben vett kiválasztásról beszél (azaz valaki több lehetőség közül az egyiket preferálja), akkor Isten egy adott személy, csoport valamilyen célú kiválasztására hasz-

² Lásd például: James Barr: *The Semantics of Biblical Language*, 1 kiadás, Oxford, Oxford University Press, 1961, 265.

nálja.³ A Ringgren – Botterweck lexikon a fogalom használatának hatféle dimenzióját különbözteti meg használatára szerint:⁴

1. Profán értelemben vett jelentése 'választani' egy bizonyos számú dolog közül. Bár a *bāḥar* figyelemre méltóan sokszor használatos a vallási élet eseményeinek leírására, fontos ettől elkülönítenünk azokat a példákat, amelyek szekuláris jelentéssel bírnak: például 2Móz 17,9, amikor Mózes arra kéri Józsuét, hogy válasszon ki embereket a csatához, vagy 1Sám 17,40, amikor Dávid köveket választ a patakból.⁵ Mivel ez nem tartozik a kutatás témájához, így ezeket a verseket a továbbiakban nem tárgyaljuk.
2. A király 'kiválasztása'. A király kiválasztása vallási értelemben azért fontos, mert a király az a személy, aki Jahve szent háborúit vívja: mivel Jahve maga is jelen van hadvezérként a háborúban, ezért így a szent háborúk rituális aktusok.⁶ A *bāḥar* főleg a Dáviddal kapcsolatos beszámolók után tűnik el, mivel Dávid megváltoztatta a hadsereg felépítését.⁷
3. A papság 'kiválasztása'. Hasonló mondható el róla, mint a király kiválasztásáról. Jahve kiválaszt egy családot egy meghatározott feladatra, ám ha valami módon méltatlanul látják el a papi szolgálatot, Jahve visszavonhatja a kiválasztását.⁸
4. Helységek 'kiválasztása'. Tulajdonképpen formulaként fordul elő, mégpedig a következő módokon:⁹

³ Willem A. VanGemeren (gen. ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*, 1. kiadás, vol. I, Carlisle, Paternoster Press, 1996, 638.

⁴ Helmer Ringgren – G. Johannes Botterweck (eds.): *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. II., trans. John T. Willis, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1975, 73-87. A továbbiakban a TDOT rövidítést használjuk.

⁵ TDOT, vol. II, 75.

⁶ TDOT, vol. II, 76.

⁷ U.o.

⁸ TDOT, vol. II, 79.

⁹ TDOT, vol. II, 79; Willem A. VanGemeren (gen. ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*, 1. kiadás, vol. I, Carlisle, Paternoster Press, 1996, 639.

- a. Rövid formula: „azon a helyen, amelyet kiválaszt (Is-tened,) az Úr” (5Móz 12,18.26; 14,25; 15:20; 16,7.16; 17,8.10; 18,6; 31,11 (és Józs 9,27).
 - b. A rövid formula plusz „egyik törzseden.” (5Móz 12,14).
 - c. A rövid formula plusz „hogyan ott lakják a neve” (5Móz 12,11; 14,23; 16,2.6.11; 26,2)
 - d. A rövid formula plusz „hogyan oda helyezze nevét” (5Móz 12,21; 14,24)
 - e. A rövid formula plusz „valamennyi törzsetek közül” plusz „hogyan oda helyezze nevét” plusz „ott lakják” (5Móz 12,5).
5. A nép 'kiválasztása'. Eddig a pontig a *bāḥar* szinte minden esetben több lehetséges opció közül választást jelentett,¹⁰ ebben az esetben mintha sajátos funkcióval bírna, ami nem fedhető le teljesen a „kiválaszt” igével, de a dogmatika *electio* fogalmával sem.¹¹ Általánosságban véve inkább az figyelhető meg, hogy a kiválasztás ugyan 'kiemel' értelmű, de azzal a hangsúllyal, hogy a kiválasztás által nyert különleges funkció az egész szolgálatáért van,¹² ami így Izrael esetében az egész világért történő kiválasztottságot jelent.¹³
6. Emberi döntések, mint a hitvallás aktusai. Leginkább az 5Móz 30,19-ben láthatjuk: Jahve felkínálja népe számára az élet és halál útját, amik közül az emberek választhatnak: ilyen formál Izrael létezése alapvetően a hit megvallásának eredménye.¹⁴

A *bāḥar* elemzése az Ószövetség szövegeiben

A *bāḥar* kifejezés a kanonikus iratok sorrendjét tekintve elsőként a 4Móz 16,7-ben jelenik meg, ahol a szöveg Áron kiválasztásáról számol be. A szöveg a nép két szinten történő lázadásáról ír Mózes és Áron ellen. Egyfelől Kórah, Dátán és Abírám, valamint kétszázötven

¹⁰ TDOT, vol. II, 82.

¹¹ U.o.

¹² TDOT, vol. II, 83.

¹³ U.o.

¹⁴ TDOT, vol. II, 86.

ember lázad a tulajdonképpeni papság ellen, kifogásolva Mózes és Áron papi tisztségét. Panaszuk szerint Mózes és Áron a gyülekezet fölé emelik magukat, holott az egész gyülekezet szent és közöttük van az Úr (4Móz 16,3). Érdekes különbséget mutat a maszoréta és a Septuaginta szöveg abban, ahogyan az isteni jelenlétet értelmezik. A héber *ûbâṭôkām YHWH* inkább az isteni jelenlét térbeli aspektusát hangsúlyozza („közöttük van Jahve”), míg a görög *kai en autois kyrios* akár belső jelenlétként is olvasható („bennük van az Úr”), ami egyfajta kollektív papság gondolatát is előrevetítheti, de legalábbis az újszövetségi *en hūmin estin* formulát.¹⁵ Kórah és társai tehát a papságot követelik maguknak (4Móz 16,10), azonban feltételezhető, hogy sokkal inkább Mózes és Áron személyével, az általuk képviselt papi hatalom ellen lázadnak.¹⁶ A második lázadás pedig a vezetői hatalomról szól: kifogásolják, hogy Mózes „zsarnokoskodik” a nép felett (4Móz 16,13). A helyzet orvoslására egy próbát végeznek el, amiből kiderül, hogy ki az a szent, aki közeledhet az Úrhoz (4Móz 16,7). A *bāhar* (LXX-ben *eklegomai*) itt tulajdonképpen „kijelöl” értelmű: Jahve kijelöli közülük azt, aki szent és hozzá járulhat, vagy: a görög *καὶ ἔσται ὁ ἀνὴρ ὃν ἂν ἐκλεξῇται κύριος οὗτος ἅγιος* jelentheti azt is: „lesz az a férfi, akit az Úr kiválaszt, szent”, azaz a kiválasztás révén lesz szent. Akik pedig nem, azokat a föld nyelte el (v. 32), szenesserpenyőiket pedig az oltár beborítására használták (v. 17,4). A nép a lázadók elpusztítása után tovább lázong, ezért Jahve egy másik jellel is megerősíti Áron kiválasztását: vesszeje kivirágzik (v. 23). Nem sokkal később ez újból megerősítést nyer: Lévi törzse végzi az oltár körüli szolgálatot (18,5–6), Áron és fiai pedig a papi szolgálatot. Itt a „kiválasztás” a tulajdonképpeni papi tisztségre vonatkozik: Isten az, aki kijelöli, ki járulhat az oltárhoz és kik azok, akik az sátor körüli szolgálatot vég-

¹⁵ További érdekes összefüggés lehet a két teremtés történettel kapcsolatban: míg az egyik nem mondja ki explicit, hogy Isten a lelkét lehelte volna az emberbe, addig a második igen. A prófétai irodalomban is előkerül annak a gondolata, hogy Isten mindenkire kitölti lelkét, pl.: Jöel 3,1–2. Mindenesetre a szöveg nem ad kellő támaszpontot ennek a kérdésnek eldöntésére.

¹⁶ Philip J. Budd: *Numbers*, 1. kiadás, Grand Rapids, Zondervan Academic, 1984, 186.

zik. A szöveg tehát arról tesz tanúságot, hogy a vezetőket és a papságot maga Isten választja ki: ő dönti el, hogy kinek van joga a népet vezetni és a papi, illetve sátor körüli szolgálatot ellátni.¹⁷

***Bāḥar* a Deuteronomiumban**

A *bāḥar*-nak több előfordulását a Deuteronomiumban¹⁸ találhatjuk. A Deuteronomium központi témájának a szövetség gondolatát szokták megjelölni, ami Isten és választott népe között áll fenn.¹⁹ Karasszon István megállapítása szerint teológiai újítása, hogy itt Isten maga a kegyelem, aki „kiválasztotta, megmentette Izraelt, szövetségre lépett vele, parancsolatokat adott, amiket megtartva áldást nyerhet a nép.”²⁰ Tulajdonképpen egyfajta összegzett tanítás megfogalmazásának igényével lép fel.²¹ Éppen ezért a Deuteronomium kiemelt fontosságú vizsgálatunk szempontjából, ugyanis a Tórán belül itt szerepel a kiválasztás tanítása teológiai és reflexív szempontból, szemben a Genezissel és az Exodusszal, ahol inkább narratív megközelítésekből látjuk. Emellett a Deuteronomium egyfajta összefoglaló jellegű

¹⁷ A kutatók általában elismerik, hogy a szöveg egyike azoknak, amelyek Mózes szerepére, pontosabban annak problémás voltára mutatnak rá. Gerhard von Rad szerint az ilyen szakaszok megerősíthetik annak a törekvésnek a létezését, amely szembeállítja, sőt védelmezi Mózes szerepét a prófétai vezetéssel szemben, hiszen az előbbi Isten közvetlenül vezette, az utóbbiakat pedig álmokon és víziókon keresztül. (Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája* I, 232.) Brueggemann ebben egyenesen az intoleranciát látja, ami többek között a „tévedhetetlenség különféle kijelentéseiben és az inkvizíció szankcióiban” nyilvánult meg (Walter Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kiadás, ford.: Tunyogi Lehel, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012, 702).

¹⁸ Joel S. Kaminsky szerint a *bāḥar* sajátos, isteni kiválasztásra vonatkozó dimenzióját éppen a Deuteronomium vezeti be. Joel S. Kaminsky: *Yet I Loved Jacob*, 1. kiadás, Nashville, Abingdon Press, 2007, 102.

¹⁹ Peter C. Craigie: *The Book of Deuteronomy*, 1. kiadás, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976, 37.

²⁰ Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 123.

²¹ Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kiadás, Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 180.

mű²², amely vallási alapon törekszik a nép közös identitásának megteremtésére.²³

A *bāḥar* első előfordulását az 5Móz 4,37-ben találjuk: „És mivel szerette (*’āḥab - agapēsai*) atyáidat, és kiválasztotta (*vajjih̄har - exelaxato*) utódaikat, azért hozott ki téged nagy erejével ő maga Egyiptomból, hogy nálad nagyobb és erősebb népeket űzzön ki előled, bevigyen téged, és neked adja örökségül a földjüket; így van ez ma is.” A magyar szövegben érdekes módon okhatározó mellékmondatként szerepel, azonban ez sem maszoréta, sem az LXX szövegében nem szerepel. Átfogalmazva helyesebb volna „kiválasztotta utódaikat és kihozott téged nagy erejével Egyiptomból, kiűzván nálad nagyobb és erősebb népeket előled” formában. Mindenesetre a szövegről elmondható, hogy míg a Deuteronomium első három fejezete Isten történelemben véghez vitt munkájáról beszél, addig a harmadikban, noha ez a valamelyest megmarad, de csak kisegítő szerepet kap: sokkal inkább a szövetségről és törvényről szóló beszédet olvashatunk.²⁴ A múlt megerősítő jellegű: az igazolja Isten szeretetét népe iránt, hogy ezt a történelemben megtapasztalták.²⁵ Ennek a szeretetnek Isten az alanya, Izrael pedig a tárgya, és ezt már az ősatyák is tapasztalhatták, ennek eredménye volt az Egyiptomból történő szabadítás.²⁶ Ugyanakkor a szövetség gondolatában ott van a parancsolatok megtartásának a fontossága is: ebben a fejezetben is, és a későbbiekben is hangsúlyos az, hogy a szövetségnek feltétele a nép részéről a parancsolatok megtartása.²⁷ Ebben a kontextusban Jahve és Izrael viszonya apa-fiú

²² Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 114.

²³ John J. Collins: *The Invention of Judaism*, 1. kiadás, Oakland, University of California Press, 2017, 39.

²⁴ Peter C. Craigie: *The Book of Deuteronomy*, 1. kiadás, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976, 128-129.

²⁵ Gerhard von Rad: *Deuteronomy. A commentary*, 1. kiadás, Louisville, Westminster John Knox press, 1966, 51.

²⁶ Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 175.

²⁷ Karasszon István kiemeli, hogy a 10. v.-ben „a micwá, a hóq és a mispát szó egyaránt előfordul.” U.o.

dekalógus analógiája szerinti kapcsolatára utal, melyben az atya fegyelmezi fiát (*yasar*, 5Móz 8,5).²⁸ Azonban a parancsolatoknak nem csupán az Izraelre vonatkozó szövetségekötés szempontjából van fontos szerepe. A 4,6–8 mintha univerzális távlatokat nyitna: amennyiben Izrael megtartja és teljesíti a parancsolatokat, úgy a többi nép is felfigyel bölcsességére.²⁹ Izrael számára azonban a szöveg egy tulajdonképpeni élet-halál választás felkínálása. Amennyiben a nép megmarad Isten rendelkezéseiben, úgy élni fog a nekik ígért földön, más-különben szétszélednek a népek között: a „kiválasztott státuszuk”, amelyet a törvények megtartása garantál, elveszíthetik és szétszéledésük révén elvesznek a többi nép között. Isten ugyanis azért hozta ki őket Egyiptomból, hogy az „örökség népe” (*‘am nahālā - laon enklēron*) legyenek – avagy *‘am saggullā(h), laon periúšion* – Isten tulajdon népe az 5Móz 7,6-ban³⁰ -, megmaradva abban a szövetségben, ami az atyák óta fennáll. A szövetség egyúttal azt is jelenti: Istennek köszönhető a nép léte, és az ehhez társuló föld. Így amennyiben nem engedelmeskednek a törvénynek, mindkettőt elveszítik, azaz elpusztulnak. Ez különösképpen fenyegető a teofánia fényében, hiszen a szöveg szerint Izrael az egyetlen nép, amely hallotta Isten hangját, mégis életben maradtak (v. 33). Jahve fenyegetése azért valódi, mert ő az egyedüli Isten (v. 35).³¹

²⁸ Peter C. Craigie: *The Book of Deuteronomy*, 1. kiadás, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976, 144.

²⁹ Peter C. Craigie megjegyzi, hogy a nép bölcsessége nem is annyira az ország vezetéséből válik majd nyilvánvalóvá, hanem a nép közvetlen kapcsolatából Istennel. Peter C. Craigie: *The Book of Deuteronomy*, 1. kiadás, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976, 131.

³⁰ Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 175.

³¹ Itt azonban érdemes megfigyelnünk Karasszon István szavait, aki szerint itt még nem beszélhetünk monoteizmusról, hanem csak monolátriáról. Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 116. Joel S. Kaminsky továbbá arra hívja fel a figyelmet, hogy a Deuteronómium „megengedőbb” az idegen istenekkel szemben, mint a P szövegek, hiszen néhány deuteronómiumi és deuteronómiumi történeti könyv elismeri az idegen istenek létezését, de megtiltja azok imádatát. Joel S. Kaminsky: *Yet I Loved Jacob*, 1. kiadás, Nashville, Abingdon Press, 2007, 101.

Mindennek hasonló kifejtését az 5Móz 7-ben találhatjuk, ami a kiválasztás ilyen értelemben vett locus classicusa. A nép egyedülálló, avagy kiválasztott státuszát tovább hangsúlyozza a tény, hogy bár Kánaán földjét hét nép lakja, ezeket Izraelnek teljesen el kell pusztítani (7,2). Erre utal a *haḥārēm taḥārīm* hebraizmus is, amit az LXX is következetesen hoz: *aphanismoī aphanieis autus*. Bármilyen jellegű politikai vagy társadalmi kapcsolat megalkuvás lenne Izrael részéről³², ami végső soron eltértené Izraelt Jahvétől, ezzel annak haragját vonva magukra (v. 4). Tulajdonképpen ez a rész jelzi, mit jelent Izrael kiválasztottsága, hiszen a következő vers indoklással kezdődik: *kī ‘am qādōš ‘attā*. Izrael Jahve tulajdon népe, és valamennyi nép közül őt választotta ki, hogy népe legyen (v. 5). A kiválasztás ezért jelentésében is magában hordozza azt a különleges viszonyt, amely csak Isten és Izrael szövetségi viszonyában áll fel, mivel Isten egyik másik néppel sem kötött szövetséget.³³ Ennek a szövetségnek alapját pedig egyedül Isten népe iránti szeretete, valamint az atyáknak tett ígéret jelenti (v. 8), nem pedig Izrael „mennysisége”, hiszen számban kisebbek a többi néphez képest (v. 7). A héber szövegben szereplő megszeretett (*ḥāšaq*) és kiválasztott (*bāḥar*) az LXX szövegében *proeilato* és *exelexato*. A *proaireō* pedig egy igen erőteljes kifejezése annak, hogy Isten „eleve elrendelte” és „kiválasztotta” Izraelt, noha a héber szöveg inkább Isten megelőző szeretetét és kiválasztását hangsúlyozza! Ugyanakkor az elmondható mindkét szöveg esetében, hogy Izrael szentsége a Jahvéval való kapcsolatából következik.³⁴ A szöveg hangsúlyozza továbbá, kiválasztottságban és szövetségben való megmaradásban Izrael aktív szerepet játszik, ám nem kollektívaként, hanem személyenként: a 9–10 vers egyéni felelősségről beszél. Ugyanakkor az „ezer nemzedék” felveti azt a kérdést, hogy hogyan lehet ez a szövetség

³² Peter C. Craigie: *The Book of Deuteronomy*, 1. kiadás, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976, 177.

³³ Joel S. Kaminsky hangsúlyozza, hogy Izrael szentsége éppen a kiválasztásban és szövetségkötésben rejlik, amit Izrael nem a cselekedetek által ér el. Joel S. Kaminsky: *Yet I Loved Jacob*, 1. kiadás, Nashville, Abingdon Press, 2007, 100.

³⁴ Peter C. Craigie: *The Book of Deuteronomy*, 1. kiadás, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976, 177.

csak az egyénekre értelmezendő? Az *’elef dôr – eis chilias geneas* kifejezések értelmezhetők úgy is, hogy ezredízíglen, de úgy is, hogy az ezredik nemzedékig: az előbbi inkább mennyiségi, az utóbbi pedig minőségi jelző. Azaz, amennyiben ezredízíglen, úgy az Jahve egyének iránti irgalmát jelenti, míg az ezer nemzedék inkább kollektív értelmű. Valószínűsíthető azonban, hogy ez a fogalom sokkal inkább Jahve népe iránti hűségét akarja kifejezni.³⁵ Mindenesetre a szöveg hangsúlyozza, hogy a szövetség, noha önmagában is áldás – hisz éppen ezt jelenti a kiválasztottság –, csak akkor lesz érvényes, ha Izrael megtartja a szövetséget: az 5Móz 7,12 egyértelműen feltételes mód, ám nem bizonytalan módon: az itt szereplő *’eqev* annak adja bizonyosságát, hogy amennyiben Izrael megtartja a szövetséget, úgy biztosak lehetnek abban, hogy Jahve is megtartja a szövetséget, és szeretni fogja népét.³⁶ Ellenkező esetben viszont a pusztulás lesz a részük. Ebből a szempontból nézve úgy tűnik, hogy az isteni kiválasztás a szöveg szerint a vagy-vagy viszonyrendszerében létezik: Isten kiválaszt, amire Izrael pozitívan vagy negatívan tud reagálni. A Deuterónómium ennek hangsúlyozza a kollektív voltát is, hiszen a szövetségekötés „egész Izráellel” történt (vö. 5Móz 5,1–3), tehát az egész népre kollektívan érvényes a szövetség, ami alól kibújni nem lehet: csak megtartani vagy elutasítani azt. Tulajdonképpen ennek a gondolata keretezi az egész Deuterónómiumot, hiszen az áldás- és átokmondások, a törvény hangsúlyozása egymást váltogatják. Ez jelenik meg az 5Móz 5–6-ban, ahol a dekalógus és a nagy parancsolat leírását láthat-

³⁵ Ez a motívum többször is előfordul, lásd: 2Móz 34,6–7, Deut 5,9–10, Zsolt 105. A fogalom Jahve örökké tartó kegyelméről beszél (Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L’Harmattan, 2021, 122). Azonban az sem kizárt, hogy ezek a szövegek valóban az egyéni felelősséget hangsúlyozzák: bár a felszólítás Izrael egészének szól, a közösség egyénéből áll, akik vagy megtartják a parancsolatokat, vagy azoknak ellene szegülnek. Ahogy Kórah és társainak lázadásában láthattuk, úgy tűnik, hogy mégis egyfajta „egyéni elbírálásról” van szó.

³⁶ Az LXX *hēnika an* megfelelője ugyanezt fejezi ki, talán egy fokkal erőteljesebben: az *an* partikula jelzi, hogy a következmény nem magától értetődő, hanem a hallgató aktív engedelmességétől függ. Mindenesetre a logika ugyanaz: az áldás bizonyosságát az adja, hogy amennyiben a nép megtartja Jahve parancsolatait, ő hűséges lesz a szövetségben foglaltakhoz.

juk, majd ezt követi a kiválasztás *locus classicus* és a többi néppel való keveredés megtiltása. Ugyancsak ez a gondolat kerül kifejtésre az 5Móz 10,14–15-ben: Izrael nem létezhet a szövetség keretein kívül, hiszen minden áldás, ami Izrael számára adatott, Jahvétól származik, hiszen az övé minden, és ő döntött úgy, hogy ebből Izrael számára áldást oszt. Ezért azt kívánja meg, hogy Izrael megtartsa a törvényt. Az Exodus-motívum pedig mintegy ennek megpecsételése: az Egyiptomból való kihozás és az áldások emlékeztetőül szolgálnak Isten szeretetére (v. 22). A fejezetben megjelenik továbbá Lévi törzsének kiválasztása is „elválasztani” értelemben. Az Úr azért választotta külön Lévi törzsét, hogy a szövetségládáját hordozzák és az Urat szolgálják, valamint áldásokat mondjanak az ő nevével (v. 8).

Ugyanez a logika érvényesül az 5Móz 14-ben is: egy indoklással ellátott tiltásról olvashatunk. Mivel Izrael népe az Úrnak gyermekei, ezért ne vagdossák magukat össze a halottakért, és kopaszra se nyírják a fejüket (v. 1), hiszen az Úrnak szent, kiválasztott népe valamilyen nép közül (v. 2). Ahogy Joel S. Kaminsky megállapítja, a kiválasztás Izraelt szentséggel ruházza fel³⁷, így az „Úrnak szent népe” és a „téged választott ki” egyenértékű azzal, hogy Izrael Jahve tulajdon népe, ami miatt tilos számukra bármi olyan megkülönböztető jegy, ami a pogányokhoz köthetné őket.³⁸ Valószínűleg ugyanez érvényes a tisztátalan érkezés tiltására is (v. 3–21), aminek az indoklása ugyanaz: „az Úrnak szent népe vagy!” Jövevény vagy idegen ehét tisztátlant, de egy Jahvéhoz tartozó nem (v. 21).

A *bāḥar* ugyan többször is előfordul a Deuteronómiumon belül, ám ezek a megjelenések inkább motívum-szinten értelmezhetők: A Deuteronómiumi teológiában különösen nagy hangsúlyt kapnak

³⁷ Szemben mondjuk a Papi iratokkal, ahol a föld szent, így a majdan ott élő Izraeltől elvárható, hogy majd szentül is éljen. Joel S. Kaminsky: *Yet I Loved Jacob*, 1. kiadás, Nashville, Abingdon Press, 2007, 100.

³⁸ Peter C. Craigie szerint itt az atya-fiú motívum lehető fel Jahve és Izrael között: a felelősség itt Izraelen van, mint Isten gyermekein. Míg az előző, 13. fejezet a más istenek imádatától igyekszik elrettenteni, és a bálványimádás lehetőségét akarja kizárni, addig itt a hangsúly az eltérő viselkedésen van: Jahve gyermekei máshogy viselkedjenek, mint a pogányok. Peter C. Craigie: *The Book of Deuteronomy*, 1. kiadás, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976, 229.

azok a helységek, amelyeket Jahve választ ki. E válogató isteni döntés révén kirajzolódik a szakrális tér fogalma: bizonyos helyek isteni kiválasztás által szentté válnak³⁹, azaz Istenhez vagy az isteni szférához tartozóként nyernek el különleges jelentőséget. Ugyanez elmondható az egyes funkciókról is, például Lévi törzséről vagy a királyról. Mind ez azon teológiai gondolatról tanúskodik, hogy a nép egésze Istené, melybe beletartoznak annak szent helyei, szolgálattevői, illetve uralkodói is.

***Bāḥar* a zsoltáirodalomban**

A *bāḥar* fogalma a következő zsoltárokból fordul elő: 33, 47, 65, 78, 89, 105, 132 és 135. Ami figyelemre méltó, hogy tulajdonképpen az összes a nép kiválasztásáról beszél: mintha Izrael kiválasztásáról csakis a többi néphez való viszonyrendszerében volna értelme beszélni – ezek közül csak a 78. zsoltár és a 132. kivétel. Előbbi ugyanis Dávidról mondja, hogy kiválasztott, az utóbbi pedig Sionról. Azonban eddig mindkét kivétel beleilleszkedik a Deuteronómium logikájába: vagy a nép kiválasztásáról beszél, vagy egyes helységekről és tisztiségekről.

A 33. zsoltár úgy mutatja be Istent, mint a föld teremtményét (v. 6–9) és világ királyát (v. 10–17). Ő az, aki uralkodik a teremtet világ elemein, de a nemzetek fölött is van hatalma. Ennek kontextusában olvasható, hogy „Boldog az a nemzet, amelynek Istene az Úr, az a nép, amelyet örökségül választott.” *ha-'am bāḥar*, boldog az a nemzet, amelyet Jahve, az Isten választott ki magának örökségül. Izrael helyzete különleges a világpolitika színpadán, hiszen Jahve meg akarja valósítani azt az „élettervet”, amit elindított, ebben pedig Izraelnek különösen is helye van: ezért mondható boldognak, akit Jahve kivá-

³⁹ Ugyancsak Kaminsky korábban is idézett megfigyelését hozhatjuk fel: a Papi irattal szemben a Deuteronómiumban Izrael népe a szent, nem pedig a föld, ahova Jahve beviszi őket. Joel S. Kaminsky: *Yet I Loved Jacob*, 1. kiadás, Nashville, Abingdon Press, 2007, 100. Azonban még ha az ígért földje nem is szent, a Deuteronómium a helységek kiválasztása által ismeri a „szent hely” fogalmát, csak nem kollektíven egy földrajzi egységre vonatkoztatva, hanem azon belül kijelölve speciális funkcióval ellátott helyeket.

lasztott.⁴⁰ A 47. zsoltár felütése igencsak hasonló: Isten az egész föld királya (v. 3, 8–10), de itt már kifejezetten Izrael szerepel: Jahve legyőzi népe számára a nemzeteket (v. 4), akit kiválasztott és szeret (v. 5). Jahve itt úgy jelenik meg, mint „Magasságos” és „Felséges”, aki az egész világ felett bír, minden isten és azok népei fölött is uralkodik.⁴¹ Ez a gondolat válik hangsúlyossá a 10. versben is, ahol minden népek előkelőit és a föld minden hatalmát látja a zsoltáros Jahve trónusánál. Ez párhuzamba hozható az Ábrahám-hagyománnyal, mely szerint Ábrahámot, általa pedig Izraelt azért választotta ki Isten, hogy a föld minden népe számára áldás legyen.⁴²

Tulajdonképpen a két zsoltár egymás mellé helyezhető: a 33. általánosságban mondja, hogy Isten a föld királya, aki megsemmisíti a népeket, a 47. pedig már Izrael isteneként mutatja be Jahvét, aki legyőzi ellenségeit.⁴³ Ugyanebbe a sémába illeszkedik a 135. zsoltár is: Istent magasztalja, amiért „magának választott Jákóbot” és „tulajdonává tette Izraelt” (v 4.). Ez a zsoltár is kiemeli Jahve világ feletti hatalmát (v. 6–9), ami keveredik az Exodus elbeszéléssel és a honfoglalással (v. 8–11). Izrael Istenét élteti, aki nagyobb minden istennél (v. 5) és Izraelnek adta az ígért országot (v. 12). Ezeknél a zsoltároknál tehát nagy hangsúlyt kap az Izrael szemben az összes többi nép gondolata: Izrael kiválasztottsága Jahvéval különleges kapcsolatra utal, aki a föld és minden nemzetek fölött király, és aki a választott népét támogatja. Tulajdonképpen koncepció szintjén nem sokban különbözik a Deuteronomiumban látottaktól: Jahve különleges kapcsolatot ápol Izraellel, és támogatja.

Jahve, mint a föld királya megjelenik a 65. zsoltárban is (v. 6–14): neki hatalma van a természet háborgásain, amit képes elcsitítani, va-

⁴⁰ Erich Zenger: *Ha Isten segít, a falon is átugrom*. Zsoltármagyarázat 1., 1. kiadás, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2023, 153.

⁴¹ Erich Zenger: *Ha Isten segít, a falon is átugrom*. Zsoltármagyarázat 1., 1. kiadás, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2023, 86.

⁴² Erich Zenger: *Ha Isten segít, a falon is átugrom*. Zsoltármagyarázat 1., 1. kiadás, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2023, 87.

⁴³ Jahve uralmát pedig nem egy földi király kapja meg mennyei helytartóként, hanem ez magának Izraelnek az „örökrésze.” Erich Zenger: *Ha Isten segít, a falon is átugrom*. Zsoltármagyarázat 1., 1. kiadás, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2023, 86.

lamint bőséggel látja el a vidéket. Ugyanakkor itt nem a kiválasztás nem a többi néppel való viszonyrendszerben létezik, hanem pusztán az istenivel való közelséget hangsúlyozza (v. 5). Ezt erősíti az imádság meghallgatása (v. 3), a bűnök megbocsátása (v. 4), valamint a közelség és Jahve udvaraiban lakozás (v. 5). Ebben a kontextusban fogalmazódik meg a zsoltár boldogmondása, ami arra hívja a hallgatóságot, hogy a Templomban megtapasztalt Istennel való közösség keresése legyen az ember életcélja⁴⁴

Bár némileg más témát mutat a 89. és 132. zsoltár, az előbbi még tulajdonképpen beleillik ebbe a képbe: ugyan Dávidról mondja, hogy választott, akivel Jahve szövetséget kötött (v. 4.), Isten királyi hatalma itt is megjelenik a teremtet világ (v. 6–13) valamint az ellenségek és népek fölötti hatalma (v. 23–37). Bár a zsoltár központi alakja Dávid és az ő szenvedése, melyből szabadítást kér, az ígélet hangsúlya az örökké tartó dinasztián van.

A 78. zsoltár szintúgy Dávidról (és Júda törzséről) mondja, hogy kiválasztott, ám mindezt történelmi keretbe foglalva teszi: az 1–7 versek történelmi tanulságként vezetik fel a zsoltárt. Az ősök elbeszélését adja tovább a fiak számára, mintegy figyelmeztetésként, hogy ők ne legyenek hűtlenek Istenhez (v. 8). Ezután az Egyiptomból való szabadulás és a pusztai vándorlás történetének leírása kezdődik, ahol a nép lázong Isten ellen, noha ő ellátta népét vízzel és élelemmel (v. 12–41). Ezután az egyiptomi tíz csapást hozza fel példának, amire figyelniük kellett volna, de ezt nem tették (v. 42–51), ahogy a honfoglalás jeleire sem (v. 52–55). A nép elpártolása és más istenekhez való fordulása miatt Jahve megharagudott népére, Izraelre. A 67. versben olvashatjuk, hogy „József sátrát megvetette.” Ennek különlegessége, hogy az itt szereplő kifejezés az LXX-ben az *apōtheō*, azaz „elvetni, eltaszítani”: ez ugyanaz a kifejezés, mint amit Pál a Róm 11,1-ben használ. Ezzel szemben áll az a kijelentés, hogy „Júda törzsét választotta ki, a Sion hegyét, mert azt szereti.” (v. 68). Ez a mondat nagyon hasonlít a Deuteronómium logikájára: azért választ ki valamit Jahve,

⁴⁴ Erich Zenger: *Hadd ébresszem a hajnalt*. Zsoltármagyarázat 2, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2024, 54.

mert azt szereti. Ezután választotta ki Dávidot (v. 70). A 105. zsoltár nagyon hasonlít erre, hiszen témája szintén Izrael történelme, bár itt inkább a hálaadás motívuma az erőteljes, nem pedig a figyelmeztetés, mint ahogyan a 78-ban. Ábrahám utódait és Jákób fiait, akiket kiválasztott, hívja ujjongásra és emlékezésre (v. 6). A zsoltár történelmszemlélete azért érdekes, mert József történetét is belefoglalja az egyiptomi kivonulás történetébe: mintha arra utalna, hogy maga Isten küldte Izraelt Egyiptomba József által (v. 17), ahol Jahve megváltoztatta Izrael ellenségeinek szívét, hogy „gyűlöljék népét, és bánjanak álnokul szolgálóival” (v. 24–25). Ezután választotta ki Mózes és Áront (v. 26), akik által kihozta Izraelt Egyiptomból. Úgy tűnik, mintha a mondanivalója a történelmi gondviselés volna: Isten küldte népét Egyiptomba, de onnan ki is hozta őket.

Összegzésül elmondható, hogy a zsoltárokból a *bāḥar* szinte kivétel nélkül Isten kiválasztó tevékenységéhez kapcsolódik, különös tekintettel Izrael népére, illetve bizonyos személyekre (Mózes és Áron, Dávid), valamint a Sionra. Ez alapján kirajzolódik egy teológiai minta, amiben a kiválasztás Isten szuverén uralmának kontextusában jelenik meg, vagy a nemzetek fölötti királyként, vagy a teremtet világ uraként. A zsoltárok többsége (pl. 33, 47, 105, 135) Izrael népét említi, mint akit Isten örökségül kiválasztott, gyakran más nemzetekkel való összevetésben. A választottság itt nem absztrakt privilégium, hanem Isten világméretű uralmának konkrét megnyilvánulása: a választás Isten részéről történő beavatkozás, amely más népek legyőzésében, az ígéret földjének adományozásában és a történelem irányításában ölt testet.

***Bāḥar* a prófétai irodalomban**

A prófétai irodalomban a *bāḥar* kifejezés leggyakrabban Ézsaiásnál fordul elő, először Ézs 14,1-ben, ahol azt olvashatjuk, hogy Jahve megkönyörül Jákóbon, és újra őt választja (*bāḥar ʾōd*). Ezáltal pedig Jahve hangsúlyozza, hogy Izrael kiválasztása képezi ősidők óta annak

az alapját, hogy ismét kegyelmet gyakoroljon szolgáján.⁴⁵ Hangsúlyos itt az „újra” kifejezés: Izrael ugyanis elhagyta Istenét (Ézs 1,4), és különféle bűnöket követtek el, valamint bálványokhoz fordultak. Ugyanakkor Isten kegyelme az, hogy egyáltalán még maradt Izrael népéből valamennyi (1,9): ezt a maradékot fogja összegyűjteni hamarosan, amikor „másodszor is” kinyújtja kezét (11,11). Izrael bűnlajstroma közepette hangsúlyos az a gondolat is, hogy nemcsak Izrael, de az egész világ megszegte Isten örök szövetségét (24,2), így őket is utoléri Isten büntetése.⁴⁶ Úgy tűnik, ebben a kontextusban Izrael újbóli kiválasztása azért fontos, hiszen „helyreállítása” révén minden nép Izraelbe mehet Jahvét dicsérni (2,2).

A következő előfordulás Ézs 41,8, amit hagyományosan a Deutero-Ézsaiás részének tekintenek. Ebben a részben Jahve Izraelt bátorítja, mint Ábrahám barátjának (LXX: *hon ēgapēsa*, akit szerettem) ivadékát, akit kiválasztott.⁴⁷ Ebben az elhagyatottnak tűnő állapotában ragadja meg Jahve Izraelt, akit szolgájának nevez, és biztosítja kiválasztottságáról és arról, hogy nem fogja elvetni (v. 9). Némileg mintha elletétes volna az Ézs 14,1-ben olvasottaktól, itt ugyanis Ábrahámtól vezeti vissza a nép kiválasztását, és nem említi az újbóli választás szükségességét. Azonban a 44,2 még erőteljesebben fejezi ki a kiválasztást, hiszen itt Jahve magát Izrael teremtetőjeként mutatja be, aki kiárassza lelkét népére (44,3). Itt tulajdonképpen ugyanazt a nyelvezetet láthatjuk, mint a kozmikus teremtés esetében, csak itt mindezt Izraelre vonatkoztatja.⁴⁸ Ezáltal sajátos jogot formál Izraelre, mivel

⁴⁵ Willem A. M. Beuken: *Jesaja 13–27*, 1. kiadás, Freiburg im Breisgau, Verlag Herder, 2007, 80.

⁴⁶ Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 226.

⁴⁷ Gerhard von Rad megjegyzi, hogy Ábrahám kiválasztása nem véletlen, hiszen az exodus-hagyományban az atyákkal kezdődött az üdvtörténet, amely elvezetett az exodushoz. Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kiadás, Budapest, Osiris kiadó, 2000, 206.

⁴⁸ Walter Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kiadás, ford.: Tunyogi Lehel, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012 200.

olyat cselekszik, amelyet egyik istenség⁴⁹ sem tud (v. 8). Ez összefügg a fazekas motívummal, melyben Isten a fazekas, aki teremti, ugyanakkor folyamatosan formálja is népét.⁵⁰ A kiválasztásnak továbbá egyik sajátos aspektusa a 49. fejezetben bontakozik ki: Az Úr szolgáját már az anyaméhben elhívta (*qəra'āni*) Jahve (49,1), aki nem éri be azzal, hogy csak a kiválasztott népét (49,7) világosítsa meg, hanem minden népért elküldi (v. 6).⁵¹ Tulajdonképpen ez Izrael kiválasztásának végső célja: hogy általa legyen áldás a föld minden nemzetsége-re.⁵²

Egyedüli előfordulásként megemlítendő továbbá a Jer 33,24, ahol kifejezetten vádként jelenik meg: azt beszélük, hogy az Úr elvetette (*wayyim'āsēm*) azt a két népet, amelyet ő kiválasztott (*bāḥar*). A fogáság korában élő nép számára valóságos lehetett annak az lehetősége, hogy Isten akár elvetette őket, tekintve az akkori helyzetüket, azonban a szöveg megerősíti: ilyen opció nincs (v. 25–26)! Ezt erősíti meg Ézs 49,15 is: Isten sosem felejtí és veti el magától a népét, amelyet kiválasztott. Jeremiás kapcsán azonban fontos megemlíteni, hogy a *mā'as* kifejezés – mely Jahve büntetésére utal, amely az emberi engedetlenség következménye, és jelentése elfelejteni, elutasítani vagy elvetni – egy gyakori ige, különösen a deuterónómiumi történeti műben.⁵³

⁴⁹ Itt már radikális monoteizmusról beszélhetünk, ami még inkább kiemeli Izrael választottságát, hiszen Jahve nem egy a sok isten közül, aki magának Izraelt választotta, hanem az egyetlen. Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 145.

⁵⁰ Walter Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kiadás, ford.: Tunyogi Lehel, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012, 321.

⁵¹ vö. Karasszon István: *Az Ószövetség teológiai üzenete*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2021, 150.

⁵² Bár Brueggemann megjegyzi, hogy a szövegnek az is elképzelhető olvasata, hogy itt pusztán a világ minden táján élő zsidókról szól, nem pedig a pogányokról. Walter Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kiadás, ford.: Tunyogi Lehel, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012, 533.

⁵³ TDOT, vol. VIII, 55.

ḥāšaq

Hétköznapi értelemben, kiegészülve a *nefeš* alannyal emberi kötelékekre utal, például férfi és nő között (1Móz 34,8), ugyanakkor egy munkában való örvendezést is jelenthet (1Kir 9,19).⁵⁴ Teológiai értelemben az Isten és emberiség között létrejövő kapcsolatot jelenti, általában a szeretetet és odaadást.⁵⁵ A Deuteronomiumban 2 alkalommal, illetve egyszer fordul elő Ézsaiásnál: egy olyan szeretetkapcsolatra utal Jahve és népe között, ami egyedül Jahve korábbi döntésén alapszik, és ilyen formában érthetetlen az ember számára.⁵⁶ Ez a szeretet azonban nem egy hirtelen érzelmi felindulás, hanem jól indokolt, ám feltétel nélküli döntés: Jahve felelősséget érez népe iránt, akinek ígéreteket tett.⁵⁷

A Deuteronomiumban 2 alkalommal fordul elő, 5Móz 7,7 és 10,15. Mindkét esetben szorosan összefügg a kiválasztással: Isten megszerette az atyákat és utódaikat, és kiválasztotta őket. Ez a szeretet elsősorban abban mutatkozik meg, hogy Isten a föld minden népe közül őket választotta ki (5Móz 7,6), ami annyira hangsúlyozza Izrael Isten-tapasztalatának kizárólagosságát, hogy annak jelentősége kettős.⁵⁸ Egyrészt Izrael népének ki kell zárnia a saját érdemeivel való dicsekvést, erre utal az, hogy a későbbi vers a nép kicsinységére és jelentéktelenségére utal: Izrael kiválasztottsága nem annak valamilyen tulajdonságából következik, hanem egyedül Isten egyedülálló közelségének megtapasztalásából, mindenekelőtt Isten szeretetéből.⁵⁹ Másrészt pedig a kiválasztás nagy felelősséget is ró a népre, hiszen Isten szeretete arra szólítja fel őket, hogy ők erre viszont szeretettel válaszoljanak azáltal, hogy minden cselekedetüket a törvény parancsaihoz igazítják.⁶⁰ Konrad Schmid megjegyzi, hogy itt alapvetően az

⁵⁴ TDOT, vol. V, 262.

⁵⁵ TDOT, vol. V, 262–263.

⁵⁶ U.o.

⁵⁷ TDOT, vol. V, 263.

⁵⁸ Jörg Jeremias: *Theologie des Alten Testaments*, 1. kiadás, Göttingen, vandenhoek & Ruprecht, 2015, 202.

⁵⁹ U.o.

⁶⁰ U.o.

asszír királyi szövetségekötés mintáját láthatjuk⁶¹, melyben a szeretet nem egy érzelem, hanem az uralkodó iránti lojalitás: a Deuteronomiumban ennek alanya Jahve.⁶²

A kifejezés még az Ézs 38,17-ben fordul elő, ahol a beteg Ezékiás vall arról, hogy az Úr szerette (*hāšaqtā*) lelkét a romlás vermétől, hiszen háta mögé dobta minden vétkét. Az LXX ezt a *haireō* igével fejezi ki, ami a kiválasztás egy erőteljes kifejezése. Ezékiás ugyanis azt a hírt kapja, hogy hamarosan meg fog halni (Ézs 38,1), ám imádsága és sírása miatt Jahve életben hagyja (38,5), sőt az ellenségtől is megszabadítja (38,6). Ezután következik Ezékiás hálaadása (9–20), melyben megvallja Isten szabadítását, és azt, hogy ezáltal imádkozhatja Istent.⁶³ Ebben a hálaadó zoltárban tehát összekapcsolódik a szabadítás és Isten szeretetének gondolata: mivel Jahve szerette Ezékiást, ezért megszabadította őt a halál vermétől, egyúttal ellenségeitől is. A gondolatísága ebben az értelemben tehát valamennyire kötődik az Exodus-tradícióhoz, ahol hangsúlyos, hogy az isteni kiválasztás összefügg a szabadítással is – noha Ezékiás esetében nem hangzik el a kiválasztásra való utalás.

'āhab és sānē

Az 'āhab legáltalánosabb jelentése: szeretni. Ez lehet férfi és nő közötti szeretet, de kifejezheti az apa és fia, anya és gyermeke közötti kapcsolatot is, de még férfiak között lévő erős barátságot is.⁶⁴ Ez a fogalom jelenik meg a Jahve és Izrael közötti kapcsolat leírására is.⁶⁵ A szeretet egyes fokozatait továbbá az is kifejezi, hogy milyen másik fogalommal társul, melyek között a *bāḥar* is előkelő helyet foglal el.⁶⁶ Ugyanakkor feltételezhető, hogy eredetileg a szeretet valószínűleg

⁶¹ Karasszon István itt megjegyzi, hogy a szerződéskötés teologizálódása ment végbe, amire megfelelő volt a szövetség gondolata. Karasszon István: *A föderálteológia az újabb Deuteronomium-kutatás fényében*, 95. in: Karasszon István: *A ószövetségi teológia történetéhez*, 1. kiadás, Budapest, L'Harmattan, 2020.

⁶² Konrad Schmid: *A Historical Theology of the Hebrew Bible*, 1. kiadás, transl. Peter Altmann, Grand Rapids, William B. Eerdmans, 2019, 354.

⁶³ John D. W. Watts: *Isaiah 34–66*, 1. kiadás, Waco, Word Books Publisher, 1987, 62.

⁶⁴ TDOT, vol. I, 104.

⁶⁵ U.o.

⁶⁶ TDOT, vol. I, 102.

nem játszott különösebb szerepet a szövetség gondolatában, hanem ez elsősorban a Deuterónómiumban alakul ki.⁶⁷ Hóseás, aki működésével új alapokra akarta helyezni ezt a gondolatot, melyben a saját házasságával szimbolizálja Jahve és a nép kapcsolatát, valószínűleg igencsak megbotránkoztató volt a kortársak számára.⁶⁸

Gyakran közvetlenül mellette áll kontrasztként a gyűlölni, *šānē'* ige. Érdemes megjegyezni, hogy amíg az *'āhab* konkrét személyekre és népekre irányul, addig a *šānē*, Isten gyűlölete elsősorban kifejezett cselekedetek ellen irányul.⁶⁹ Jahve gyűlöli például a kánaániták kultikus gyakorlatait (5Móz 12,31), idegen istenek imádatát (Jer 44,4), a rosszat cselekvőket (Zsolt 5,5) stb.⁷⁰

Az *'āhab* a Deuterónómiumban három helyen fordul elő: 7,13; 10,15; 23,6. Ezek közül az elsőt kettőt már hosszabban tárgyaltuk a *bāḥar* fogalma alatt, hiszen az említett helyeken a kiválasztás szorosan összefonódik az isteni szeretet gondolatával: Isten megszerette és kiválasztotta az atyákat és utódaikat. Ezzel a hangsúly arra kerül, hogy Isten egy bensőséges kapcsolatot alakít ki népével, melyet kiválaszt: a maga tulajdonának, *'am segullāh* választja el Izraelt minden többi nép közül, és csakis velük lép közösségre.

A 23,6-ban, ahol a gyülekezethez való tartozás kritériumait, pontosabban az abból való kizáró okokat sorolja⁷¹, megjelenik a Bálám-történet. Itt az átok szemben áll az áldással: Bálámot azért küldték, hogy megátkozza Izraelt, de Isten, mivel szereti Izraelt, az átkot áldássá fordította. Ez a kijelentés is hangsúlyozza, hogy Isten Izrael javát akarja, emiatt nem engedte, hogy átkot mondjanak rá. Természetesen Isten szeretete csak akkor marad fenn, ha Izrael megtartja a törvényeket (5Móz 10,13), ellenkező esetben kivívhatja az isteni haragot.

⁶⁷ TDOT, vol I., 112.

⁶⁸ TDOT, vol. I., 113.

⁶⁹ TDOT, vol. XIV, 167.

⁷⁰ U.o.

⁷¹ Gerhard von Rad leírja, hogy a Deuterónómiium idején még a „természet és történelem meghatározta nép volt” Izrael, a fogság után pedig ez a „törvény függvénye volt.” Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája*, 1. kiadás, Budapest, Osiris, 2000, 80.

A *šānē* ebben az értelemben csak egyszer fordul elő, mégpedig Mal 1,3-ban, ahol elhangzik az ismert mondat, mely szerint „Jákóbot szerettem, Ézsaut pedig gyűlöltem.” Úgy tűnik, Jákób és Ézsau nem konkrét személyekre utalnak, hanem népekre.⁷² Erre utalnak a szövegben fellelhető többes számok, illetve, hogy az 2–3 versek indoklás arra a kérdésre, hogy honnan láthatja Izrael, hogy szereti őket Isten. Bár a szöveg nem deklarálja, hogy Ézsaut viszont miért gyűlöli, némiképp utalás erre a *riš-āh* kifejezés, ami általában jogi értelemben vett gonoszságra utal.⁷³ A 1Móz beszámolója azonban még nem tud a szeretetről és gyűlöletről, mindössze a következőket állítja: „Két nép van méhedben, két nemzet válik ki belsődből: az egyik nemzet erősebb lesz a másiknál, de a nagyobbik szolgál (*ya-āḥōq*) a kisebbnek” (1Móz 25,23) Ezt megerősíti Izsák „áldása” is, ami így inkább egy átok: „Fegyvered éltet, öcsédet szolgálod” (1Móz 27,40). Ugyanakkor a Jákób-Ézsau történet további érdekessége, hogy Jákób maga is megkérdőjelezhető módon viselkedik, mégsem veszíti el a „kiválasztott” státuszát.⁷⁴ Mindenesetre úgy tűnik, hogy Ézsau elvettetése helyett inkább az hangsúlyos gondolat, hogy Isten nem őt preferálta, hanem Jákóbot.

Összegzés

A tanulmány az isteni kiválasztás ószövetségi fogalomkörét vizsgálja szövegközpontú módon, elsősorban a Deuteronomium alapján. Kiindulópontja, hogy a kiválasztás teológiája nem elsősorban az egyes szavak lexikális jelentéséből, hanem a szövegösszefüggésekből érthető meg. Ennek megfelelően a dolgozat a *bāḥar* („(ki)választani”) igét elemzi részletesen, és ehhez kontroll-lexémákként kapcsolja a *ḥāšaḳ* („ragaszkodni / megszeretni”), *’āḥab* („szeretni”) és *šānē* („gyűlölni”) kifejezéseket.

⁷² Karl William Weyde: Malachi in the Book of the Twelve in: Lena-Sofia Tiemeyer – Jakob Wöhrle (eds.): *The Book of the Twelve*, 1. kiadás, Leiden-Boston, Brill, 2020, 262

⁷³ TDOT, vol. XIV, 8.

⁷⁴ Joel S. Kaminsky: *Yet I Loved Jacob*, 1. kiadás, Nashville, Abingdon Press, 2007, 57.

A Deuteronomium vizsgálata rámutat, hogy a bāḥar nem pusztán egy „lehetőségek közötti döntés”, hanem a szövetségi viszony nyelvi formája: Isten a kicsiny Izraelt választja ki, kizárólag megelőző szeretetéből és az atyáknak tett ígérete miatt. A kiválasztottság egyszerre privilégium és felelősség: a nép szentsége a Jahvéval való kapcsolatból fakad, de a szövetségben való megmaradás a törvény iránti engedelmességet feltételezi. A bāḥar ugyanakkor nemcsak a népre vonatkozik, hanem királyokra, papokra és szent helyekre is, így egy sajátos „szakrális tér és funkció” rajzolódik ki, amelyben minden Isten tulajdona.

A zsoltárokból a bāḥar elsősorban Izrael örökségként való kiválasztásához kapcsolódik, Isten kozmikus uralmának hátterében: a választás itt konkrét történeti beavatkozás (Exodus, honfoglalás, Dávid és Sion kiválasztása). A prófétai irodalomban – különösen Ézsaiásnál – az újbóli kiválasztás motívuma jelenik meg: Isten a bűn és ítélet ellenére sem veti el népét, sőt a kiválasztás univerzális távlatba torkollik („világosság a nemzetek számára”). A ḥāšaḡ és ’āḥab kifejezések a kiválasztás mögötti szuverén, ugyanakkor hűség szeretettel fejezik ki, míg a šānē’ elsősorban a preferencia, nem pedig pszichológiai gyűlölet nyelven beszél (különösen Jákób és Ézsau esetében).

Megállapítható, hogy az Ószövetség kiválasztásfogalmai egy dinamikus, történeti és relációs teológiát rajzolnak ki: a kiválasztás Isten szabad és szeretetteljes döntése, amely Izraelt az egész világ szolgálatára rendeli, és amely nem kiiktatja, hanem éppen feltételezi az ember felelős választását.

Felhasznált irodalom

BARR, James: *The Semantics of Biblical Language*, Oxford, Oxford University Press, 1961

BEUKEN, A. M. Willem: *Jesaja 13–27*, Freiburg im Breisgau, Verlag Herder, 2007

BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer: *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. VI, trans.: David E. Green, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company 1984-1986

BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer: *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. V, translated by David e. Green, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1984-1986

BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer: *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. I, translated by John T. Willis, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1984-1986

BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer: *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. XIV, translated by Douglas W. Stott, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1984-1986

BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer: *Theological Dictionary of The Old Testament*, vol. II., trans. John T. Willis, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1975,

BUDD, J. Philip: *Numbers*, Grand Rapids, Zondervan Academic, 1984

COLLINS, J. John: *The Invention of Judaism*, Oakland, University of California Press, 2017

CRAIGIE, C. Peter: *The Book of Deuteronomy*, Grand Rapids, Eerdmans B. Williams Publishing Company, 1976,

JEREMIAS, Jörg: *Theologie des Alten Testament*, Göttingen, vanderhoeck & ruprecht, 2015

KAMINSKY, Joel. S: *Yet I Loved Jacob*, Nashville, Abingdon Press, 2007

KARASSZON, István: *Az Ószövetség teológiája*, Budapest, L'Harmattan, 2021

KARASSZON, István: *Az Ószövetségi teológia történetéhez*, Budapest, L'Harmattan, 2020.

LITERÁTY, Zoltán(szerk): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen*. Budapest, L'Harmattan, 2018.

VANGEMEREN, A. Willem (gen. ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*, vol. I, Carlisle, Paternoster Press, 1996

VON RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája I*, ford.: Görföl Tibor, Budapest, Osiris Kiadó, 2000

VON RAD, Gerhard: *Deuteronomy. A commentary*, Louisville, Westminster John Knox press, 1966

WEYDE, Karl William: *Malachi in the Book of the Twelve* in: Lena-Sofia Tiemeyer–Jakob Wöhrle (eds.): *The Book of the Twelve*, Leiden-Boston, Brill, 2020,

ZENGER, Erich: *Ha Isten segít, a falon is átugrom. Zsoltármagyarázat 1. Pannonhalmi Főapátság*, Bencés Kiadó, 2023,

ZENGER, Erich: *Hadd ébresszem a hajnalt. Zsoltármagyarázat 2, Pannonhalmi Főapátság*, Bencés Kiadó, 2024